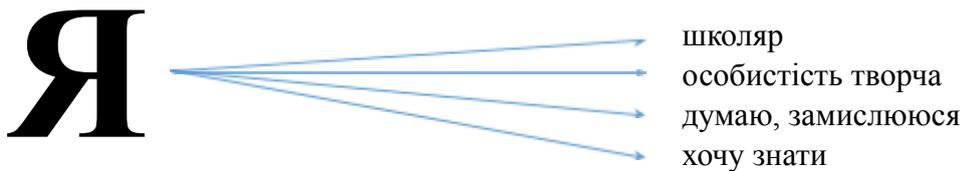

Тема: Непросте життя та романтичні пригоди головних героїв. Загальнолюдські риси ініціативності, працьовитості, лицарства, благородства, вірності почуттю та обов'язку. Оцінка роману Т. Шевченком

Мотивація навчальної діяльності.

Аутотренінг.

1. З'ясування емоційного стану учнів, їх готовності до уроку (графічно)

- - настрої прекрасний;
- - гарний настрої;
- - настрої не дуже гарний;
- повністю готовий до уроку;
- частково готовий;
- не готовий до уроку

2. Вступне слово вчителя.

«Пантелеймон Куліш зумів так індивідуалізувати характери героїв і так їх художньо типізувати, що кожен з них виразив своєрідну ідеологічну множинність України. Кого тут тільки нема! Поміщики і селяни, запорожці і городові козаки, козацька старшина і українська шляхта, кобзарі і міщани... Яких тільки політичних орієнтацій не дотримуються ці різні соціальні верстви України! ... У цьому катаклізмі соціальних суперечностей важко знайти тверду основу для національного замирення, взаєморозуміння та зради»,— пише літературознавець М. Жулинський. Які знайомі до болю й актуальні нині проблеми! Учений продовжує свій висновок так: «Найбільша загроза для початкової розбудови української державності, яку, на думку Куліша, може забезпечити не стихія запорозької вольниці, а національна шляхетсько-старшинська верхівка, не з боку народних низів, а з боку ненаситної жадоби старшинування, яка роз'їдає іржею ворожнечі козацьку верхівку. Тому так наполегливо утверджує Пантелеймон Куліш ідею моральної чистоти, неоскверненої гріхом душі, благородного сумління. У цьому гріховному, зганьбленому марнославному пориванні до влади, далекому від гармонії світі людині, переконує автор «Чорної ради», слід шукати «правду — істину в своїй душі, очищати її, як учив Сковорода, від земних гріхів і пориватися до абсолютної істини, до блаженства і внутрішнього спокою». Коли читаєш ці слова, розумієш, що П. Куліш, із творчістю якого ми продовжуємо знайомитися, зазирнув не лише в минуле свого народу, а й у майбутнє, даючи нам, нащадкам, серйозні моральні уроки.

Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина «Чи все я знаю про П. Куліша?»

Спростуйте або підтвердіть запропоновану думку:

- «Могучий майстер української мови й творець українського правопису»,— так зазначив про П. Куліша Т. Шевченко.
- Фольклор був для Пантелеймона Олександровича поштовхом до слова, книжки, самоосвіти.
- «Духовна мати» для митця — «Новгород-Сіверська гімназія».
- Балади Є. Гребінки П. Куліш вивчив майже всі напам'ять
- Справжнім відкриттям для чутливого до краси національно свідомого гімназиста Пантелеймона виявився збірник «Українські народні пісні», укладений М. Максимовичем.
- У 1841 р. П. Куліш закінчив юридичний факультет Київського університету.
- Пантелеймон Олександрович вперше познайомився з М. Костомаровим, Т. Шевченком, перебуваючи на засланні у Тулі.
- «Кулішівка» — збірка поетичних творів митця
- П. Куліш вважав, що політична боротьба шкідлива для справи національного відродження.
- Перша поетична спроба письменника — поема «Маруся Богуславка».
- П. Куліш був головним редактором журналу «Основа».
- Псевдонім дружини письменника — Ганна Барвінок.

Примітка. За кожен правильну відповідь 1 бал.

1. Експрес-опитування.

- У чому виникла основна розбіжність у світоглядних поглядах П. Куліша і Т. Шевченка?
- Яким чином на формування особистості, творчої майстерності Пантелеймона Олександровича вплинуло його козацьке походження?
- Що спонукало П. Куліша звернутися до історичної теми?

Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Інформаційне повідомлення

Відтворюючи події минулого, письменник шукає в них відповіді на животрепетні питання тогочасності, зокрема — яким має бути майбутнє України, її соціальний устрій, державний лад.

В образах головних героїв — Сомка, Шрама, з одного боку, Брюховецького та його прибічників — з другого, розкриваються головні аспекти конфлікту, втілюється ідея твору. Вони відрізняються один від одного і зовнішністю, і вдачею, і своїм ставленням до державної справи. Тому, аби мати правдиве уявлення про історичних осіб, давайте спробуємо потрапити в історичне минуле та створимо портрети цих постатей.

У романі П. Куліша «Чорна рада» широко й детально, в живих образах і виразних яскравих картинах змальовано доленосні для української нації часи Руїни. Складними були відносини між простим козацтвом, але серед запорожців П. Куліш зобразив і таких представників минулщини, яких він возвеличив і з гордістю пишався ними. Один із них курінний отаман Кирило Тур. Козацькі честь і звичаї, козацька воля, запорозька рівність та незалежність — такі ідеали цього славного героя.

Зображено в повісті сліпого бандуриста, Божого чоловіка, що має повні кишені грошей, а сам ходить у латаній свитині й без чобіт, а на ті гроші викупляє з неволі козаків. Своїми піснями та молитвами він зцілює душі людей. Таким самим носієм і хранителем кращих людських якостей є і старий запорожець Пугач. Він береже честь і закони козацтва. Це своєрідний суддя, до якого

звертаються і за порадою, і за справедливістю. У народнопісенному дусі зобразив П. Куліш Петра Шраменка — дужого, хороброго молодого козака, закоханого у свою дівчину.

Відтворюючи минуле, автор прагне збагнути і оцінити сучасне.

2. Дослідницько-пошукова робота в групах. Характеристика центральних образів твору

Клас поділяється на групи, кожна з яких виконує завдання, а потім презентує.

□ Завдання «Яким Семенович Сомко»

1) Міні-круглий стіл «Хто він? Яким Сомко є?»

- Яким чином Я. Сомко потрапляє на політичну арену? Що вам відомо про його минуле? (Рік народження Якіма Семеновича Сомка невідомий. Походив він з переяславських міщан, був рідним братом першої дружини Б. Хмельницького. У часи визвольної боротьби проти Польщі Сомко став прилуцьким полковником. Коли ж помер Б. Хмельницький, а булава не втрималася ні в руках Виговського, ні Юрася, Яким Семенович активно прагнув зібрати чорну раду, бо сподівався, будучи вже наказним гетьманом, здобути булаву собі)
- Чи можна вважати його продовжувачем справи Б. Хмельницького? Відповідь умотивуйте. (Я. Сомко — продовжувач справи Б. Хмельницького. Про це свідчать слова наказного гетьмана: «Зложити до купи обидва береги Дніпрові, щоб обидва... приклонились під одну булаву! Виженем недоляшка (Тетерю) з України, одтиснем ляхів до самої Случі — і буде велика одностайна Україна»)
- Чому Я. Сомко був лише наказним гетьманом? (На лівобережній Україні козацька старшина висунула на гетьмана переяславського полковника Я. Сомка. На старшинській раді в Козельці Сомка обрано наказним (тимчасовим) гетьманом. Але царський уряд не затвердив цього обрання)
- Про що мріє народний ватажок? Чим пояснити те, що Я. Сомко — рупор поглядів самого П. Куліша? (Він виступає як мудрий державний діяч. Його ідеал — соборна Україна, об'єднана під єдиною гетьманською булавою, звільнена від усіляких ворогів. Він бачить її не підлеглою Москві, а рівноправним спільником. Це, власне, сокровенні думки самого Куліша, а Сомко — рупор тих поглядів. Згідно із задумом автора, то мав бути ідеал гетьмана («розумом і славою узяв над усіма»))
- Що найбільше цінує герой у людях?
- Які стосунки склалися між Я. Сомком і Лесею? Через що вони не побралися?
- Як Я. Сомко ставився до черні? Відповідь обґрунтуйте.
- Які вади характерні для героя? (Не цурався писати доноси на своїх конкурентів царю)
- Чим пояснити відмову героя отримати вільну, запропоновану для нього Кирилом Туром? (Як справжній лицар, не допускає думки про власний порятунок ціною життя Тура)

2) Складання інформативного грона щодо героя.

Яким Семенович Сомко,
наказний гетьман

А) Портрет і зовнішність героя

«воїн уроди, возраста і красоти зіло дивної»;

«високий, огрядний собі пан»;

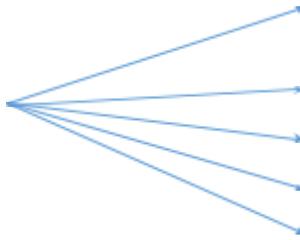
«кругловидний, русявий»;

«голова в кучерях, як у золотому вінку»;

«очі ясні, веселі, як зорі»;

«чи ступить, чи заговорить, то справді по-гетьманськи».

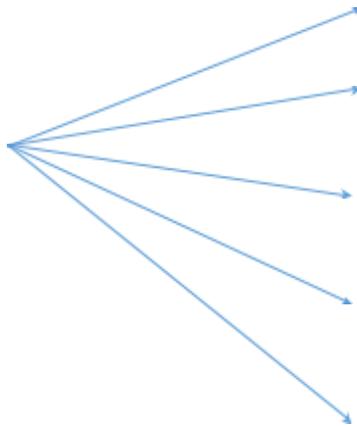
Б) Риси характеру, вдачі

Г) Яким Сомко є для Пантелеймона Куліша.

В) Політичні погляди

спрощений, надуманий, схематичний герой;
рупор, через який письменник проголошує
свої погляди про старшинську зверхність
над народними масами, висловлює свої
поняття кращих рис вдачі гетьмана

взірець лицарства, мужності, відвертості,
благородства;

«щирий і незлобливий»;

не любив жартів;

«щира козацька душа»;

«гордий, пишний і розумом високий».

не мириться із запорозьким
демократизмом, бунтарством сіроми;

відстоює ідею міцної державної влади,
сильної гетьманської руки;

у нього на думці, якби одігнати ляхів до
Случі;

прагне об'єднати обидві частини України і
триматися договору про возз'єднання з
Росією;

мужньо приймає смерть, відмовившись від
можливого порятунку, бо «погибає
Україна!»

3) Робота з текстом твору. Цитатна характеристика про героя Яким Сомка.

- **Кобзар.**

«А Сомко, бачте, навпростець іде, не хоче нікому придіте поклонілося».

«А Сомко знаєте який? Зараз загориться, як порох... Сомко видумав Іванцеві гірку кару: звелів посадити верхи на свиню да й провезти по всьому Гадячу».

«Хтось у дорогих кармазинах, високий і вродливий, а по кармазинах скрізь комір і поли гаптовані золотом; зверху кирея підбита сободем; підпиривсь срібною булавою».

«Давно я потоптав би сю ледар, да тільки честь на собі кладу!»

«Нехай лиш виїдуть у Переяслав царські бояре, побачимо як та чорна рада устоїть проти гармат».

- **К. Тур про Сомка.**

«А сі городові кабани усе мають за власне, що перші забрались у баштан».

- **Шрам.**

«О, голову ти моя золота! Коли б то так усі, як ти, держались честі та правди! А то на кого не зглянеш — усяке, мов звірюка, про свою тільки шкуру да про свій берліг дбає».

«Але ось крізь царський намет увійшов і Сомко..., у руках держить золоту булаву Богданову...»

- **Петро Шраменко.**

«Гордий, пишний, і розумом високий»

- **Брюховецький — Сомку перед початком ради:**

«Положи бунчук і корогви, переяславський крамарю!»

- **І. Шрам.**

«...заклювала ворона нашого сокола!»

- **Сомко у в'язниці.**

«...у кутку сидить на голому ослоні. Одним залізом за поперек його взято і до стіни ланцюгом приковано, а другі кайдани на ногах замкнуті. У старій подраній сірячині, без пояса і без сап'янців. Усе харцизяки поздирали, як узяли до в'язнення; тільки вишиваної сріблом да золотом сорочки посовістились ізнімати»

- **Відвертість Сомка.**

«Багато розлив християнської крові Виговський за те нещасне панство да гетьманство; багато й Юрусь погубив земляків, добиваючись того права, щоб над обома берегами гетьманували, невже ж не уйметься плисти по Україні кров християнська ні на часину? Отсе я ще почну одного супроти другого ставити і за своє право людську кров точити! Бо Іванець з козаками стоїть тепер міцно; щоб його зробити, треба хіба усю Україну, надполовинити, а навіщо? Щоб не Брюховецький, а Сомко гетьманував!»

1) Робота з текстом твору. Цитатний матеріал про героя І. Брюховецького.

«Не знатиме під моєю булавою жодного козака або козацького старшини над собою паном: усі будемо рівні» (Добре він порівняв Україну!)

«Брюховецького величали другим Хмельницьким, що іще раз стає за Україну супротив її ворогів і дарує мирові волю».

«А як придивишся, то на виду в його наче ще й приязне: так би здається, сів із ним да поготорив де про що добре да мирне. Тільки очі були якісь чудні — так і бігають то

сюди, то туди і, здається, так усе й чигають ізпідтишка чоловіка. Іде, трошки згорбившись, а голову схилив набік так, наче каже: «Я ні од кого нічого не бажаю, тільки мене не чіпайте». А як у його чого поспитаються, а він одвітує, то й плечі, наче той жид, підійме, і набік одступить, що ти б сказав — він усякому дає дорогу, а сам знититься так, мов той цуцик, ускочивши в хату»

«Отакий-то був той Брюховецький, такий-то був той гадюка, що наварив нам гіркої на довгі роки!»

«...каже тоненьким, ницим голоском».

Лестоці Брюховецького:

«Ні, не против я, не прогайнув, не промантачив, не проциндрив без пуття: усе спустив з рук, аби б тільки як-небудь прикрити ваші злидні. Не мало пішло мого добра і по Гетьманщині. Як та бідна курка-клопотуха, що знайде зернятко — да й те оддасть своїм курчаткам, так і я все до останнього жупана пороздавав своїм діткам. А тепер от і сам обголів так, що й пучки лізуть із чобіт — доведеться незабаром ходити так, як лапко. Що ж? Походимо й без чобіт, аби моїм діткам було добре».

«Ви може думаєте, що я, так як ваші нашійники, стану драти з вас шкуру, аби б тільки в мене на ногах рипали сап'янці? Не доведи мене до сього, господи! Везли колись за мною в Січ жупани й сап'янці возами, везли золото і срібло мішками, а я все збув із рук, аби моїм діткам було добре!»

П. Шраменко:

«Окаяний пройдисвіт так усіх оманив, так по душі були темному людові тії лукавії ухватки, тії тихі, солодкі речі, те нібито убожество, що всяк за його поліз би хоть на ніж. Аж дивно стало моєму козакові, що то чоловік зможе, як захоче!»

Підступність і улесливість Брюховецького:

«Батьки мої рідні! Що ж (я) здолаю видумати путіє своїм нік-чемним розумом? У ваших-то сивих, шановних головах увесь розум сидить! Ви знаєте всі стародавні звичаї і порядки — судіть, як самі знаєте, а моє діло махнути булавою, да й нехай по тому буде. Недармо ж я вас вивів із Запорожжя на Україну: порядкуйте по-стародавньому, як самі знаєте; судіте і карайте, кого самі знаєте, а я свого розуму супроти вашого не покладаю. Усі ми перед вашими сивими чупринами діти, дурні».

«Сам Брюховецький стояв у голубому жупані перед своїх запорожців. Тут уже він був не той, що в Романовському Куті: позирав гордо, по-гетьманськи, і тільки всміхавсь, узявшись у боки».

Самохарактеристика Брюховецького:

«Мабуть, сам лихий мені помагає... А лучче б нічого сього не було... Ой батьку Богдане! Не пізнав би ти тепер свого Іванця!.. Ворог!.. І звідки нечистий утелюшив мені ворога!.. А вже тепер шкода зупинятись... Вивернеться... добре, що поборов! Два коти в одному мішку не помиряться... Чом же оце нема в мене сили до закінчення? Була сила світ на свій лад повернути, а тепер ось шпирнути ворога ножем боюсь... Що ж, як на Москві зроблять не по-нашому? Гроші грошима, бояре боярами, а цар — душа праведна...»

«Мізкує собі ледачий Іванець, ходячи по світлиці...»

Пугач про Брюховецького:

«Бачимо, бачимо, вразький сину,— дармо, що ти гетьман,— до чого ми в тебе дожилися. Убрав еси нас у шори, як сам хотів! Вивезли ми тебе на своїх старих плечах у гетьмани, а тепер ти вже без нас думаєш Україною орудувати! Недовго ж поорудуєш! Я тобі кажу, що

недовго! Коли взявсь брехати по-собачи, то й пропадеш, як собака! ...брехнею світ пройдеши, то назад не вернешся. Плюйте, братці, на його гетьманство! Кому любо з нечестивим пройдисвітом у гріхах погібати, зоставайсь тут, а хто не хоче скаляти золоті слави своєї, той гайда з нами за пороги! А на прощання скажемо сьому Іродові, чого ми йому бажаємо: воно ж йому й не минеться»

Закріплення вивченого матеріалу

1. Робота на картках

Картка № 1

1. Вмотивуйте, чи можна вважати Кирила Тура справжнім козаком-січовиком? Що у цьому образі ви пошановуєте і засуджуєте?
2. Дослідіть, якою була боротьба між Петром і Кирилом? Чому дотримання честі і справедливості для кожного із них — це першооснова.
3. «Княгиня моя, золото моє!» — так звертався Гвинтовка до своєї (X розділ роману):
 - а) сестри Череванихи;
 - б) дружини;
 - в) дочки;
 - г) наймички.

Картка № 2

1. Через що, на ваш погляд, П. Куліш учасників ради називає чорним людом і порівнює їх із сараною? Наведіть переконливі аргументи.
2. Чому мати Тура Запорозьку Січ називає проклятою? Чи погоджуєтесь ви з цією думкою? Висловіть власне припущення.
3. Як хижий орел на ягницю поглядував Пугач на (XI розділ роману):
 - а) Лесю Череваниху;
 - б) свого чуру;
 - в) Кирила Тура;
 - г) Петра Шраменка.

Картка № 3

1. Що мав на увазі І. Брюховецький, проголошуючи рівність між козаками? Чи дотримав він свого слова?
2. Чи можна за допомогою портретної характеристики І. Брюховецького з'ясувати ставлення П. Куліша до свого героя? Чим це зумовлено?
3. За яких умов К. Тур обіцяв матері й сестрі повернутися додому (XI розділ роману)? Коли:
 - а) відбудеться чорна рада;
 - б) після перемоги у битві з татарвою;
 - в) як виросте трава на помості;
 - г) побіліє поле від снігу.

Картка № 4

1. Як ви вважаєте, через що виникла розбіжність у поглядах Я. Сомка та І. Брюховецького щодо подальшої майбутньої долі України? Свої переконання обґрунтуйте.
2. У чому, на ваш погляд, виявилось негативне ставлення П. Куліша до тих героїв роману, хто зрадив Я. Сомка і став на шлях пограбування і розбою. Наведіть переконливі приклади з твору.
3. З яким проханням звернувся І. Брюховецький до П. Сердюка (XVI розділ твору)?
 - а) здійснити облік козаків;
 - б) розтлумачити власний сон;
 - в) зібрати запорожців на раду;
 - г) покарати Пугача.

Картка № 5

1. Прокоментуйте фразу з твору про наслідки чорної ради: «Незабаром стало кожному розумно, що нічого гаразд веселитись». Власні міркування узагальніть.
2. Доведіть або спростуйте думку М. Череванихи: «Душа в чоловіка одна, що в козака, що в жінки: занастивши її, другої не добудеш». Свої міркування аргументуйте.
3. Кого мав на увазі І. Брюховецький, розмірковуючи: «Два kota в одному мішку не помиряться» (XVI розділ твору)? Себе і:
 - а) князя Гагіна;
 - б) царя російського;
 - в) Я. Сомка;
 - г) П. Сердюка.

Картка № 6

1. Чому, на ваш погляд, часи Хмельниччини з піднесеністю згадувало козацтво, виявляючи при цьому ностальгію за минушиною?
2. Чи правильно вчинив Я. Сомко, відмовившись від допомоги Кирила Тура? Доберіть аргументи «за» і «проти», враховуючи складність історичних обставин у тогочасній Україні.
3. За допомогою якого предмета Кирило Тур мав можливість потрапити до ув'язненого Я. Сомка (XVII розділ роману)?
 - а) персня;
 - б) хустки;
 - в) золотої монети;
 - г) срібного намиста.

Підбиття підсумків уроку

1. Метод «Прес»

Я вважаю, що...

Тому, що...

Отже,...

Домашнє завдання

Написати твір-мініатюру «Загальнолюдські риси ініціативності, працьовитості, лицарства, благородства, вірності почуттю та обов'язку», зробити ілюстрації до твору.